

Lety u Písku. Neznámý příběh dozorců

PETR KLINOVSKÝ

Příběh tábora v Letech u Písku, spojovaný zejména s romským holocaustem, budí dodnes emoce jak u odborné, tak laické veřejnosti. Téměř bez povšimnutí však zůstal dozorčí personál. Kdo byli muži sloužící v Letech? Odkud přišli, proč zde sloužili a jak vypadala jejich služba? Právě odpověď na tyto otázky může být i odpovědí na to, co se v Letech u Písku skutečně stalo.

Dozorce František Kánský před ubikacemi vězňů v táboře Lety
Foto: Památník Lidice, pozůstalost Františka Kánského

Kárný pracovní tábor I. Lety

Tábor v Letech u Písku prošel několika stupni vývoje. Měnilo se nejen složení a status internovaných osob, ale také organizace a pravomoci vedení, potažmo dozorců. V první fázi (od 15. 7. 1940 do 9. 3. 1942) sloužil letský areál jako kárný pracovní tábor a jeho fungování formovaly vládní normy schválené již za vlády Rudolfa Berana.

Zásadní bylo vládní nařízení č. 72 z 2. března 1939 o kárných pracovních táborech, jež položilo základy vzniku těchto zařízení a rovněž rámcově definovalo kritéria pro osoby do nich zařazované, včetně dozorců orgánů.

Tábory mělo spravovat ministerstvo národní obrany a zařazený do nich měly být buď *osoby práce se štíticí, které dovršily 18. rok věku a nemohou prokázati, že mají řádným způsobem zajištěnu obživu, nebo příslušníci pracovních útvarů, zřízených vládním nařízením ze dne 11. října 1938, č. 223 Sb. z. a n., o pracovních útvarcích, kteří jsou hrubě neukázněni nebo úkoly jim uložené vykonávají úmyslně nedbale.*¹

Zákon se tedy zaměřoval zejména na tuláky, zločince z povolání, popřípadě žebračky a další osoby pohybující se na okraji společnosti.

O tom, kdo bude bez soudu, či dokonce bez provinění zbaven svobody a umístěn ve střeženém zařízení, rozhodovali státní úředníci, přičemž platilo, že *osoby zařazené v kárném pracovním táboře nemohou být propuštěny před uplynutím 3 měsíců, nenastane-li některý z důvodů dří-*

*vějšího propuštění (§ 9).*² Dohled nad nimi měly provádět vojenské osoby v činné službě.³

V praxi byl člověk označený jako „práce se štíticí“ úředníkem bez soudu zařazen do kárného pracovního tábora, kde musel strávit nejméně tři měsíce. Byl-li během pobytu soudně či kázeňsky trestán, prodlužovala se doba pobytu nejméně o šest týdnů od odpykání posledního trestu.⁴

K další úpravě legislativy došlo po vzniku tzv. Protektorátu Čechy a Morava díky vládnímu nařízení č. 188 z 28. dubna 1939, které upravovalo nařízení z 2. března 1939. Mezi nejdůležitější změny patřilo převedení táborů do působnosti ministerstva vnitra (MV), přičemž řídicí a správní orgány podléhaly též kázeňské a soudní pravomoci jako příslušníci četnictva. Stejně podmínky jako u četnictva platily i v oblasti užití zbraně.⁵

Pokyn ke zřízení kárných pracovních táborů v Letech u Písku a v Olšovci⁶ u Hranic však představoval až výnos MV č. 65.706-5-39 z 6. května 1940.⁷ K oficiálnímu zřízení došlo po projednání detailů (vytvoření zálohy, zřízení telefonní linky apod.) z popudu ministra vnitra Josefa Ježka dne 15. července 1940. O 12 dní později potvrdil výnos říšský protektor Konstantin von Neurath.⁸

Právní postavení personálu v kárném pracovním táboře

Dne 29. června 1940 informoval ředitel kárného pracovního tábora Josef Janovský okresní četnické velitelství

v Písku o zahájení jeho činnosti a zároveň požádal o součinnost s četnictvem, protože *dozorčí personál může konat službu jen v omezeném okruhu kolem tábora a pracovišť, ale nemůže pronásledovat uprchlého chovance dále.*⁹

Žádost souvisela s postavením dozorcího personálu, jenž po většinu doby svého zařazení v letském táboře nepatřil do stavu četnictva, nýbrž do stavu zaměstnanců politické správy. Právní podklad pro tento stav poskytovalo vládní nařízení č. 72/1939, jež v § 10, odst. 1e) umožňovalo k řízení a správě kárných pracovních táborů použít i občanské zaměstnance státní správy.

Vhodné kandidáty pro tyto účely získával zemský úřad hlavně z řad četníků, kteří v důsledku nadbytečnosti nenašli uplatnění u četnictva a byli na základě § 2 vládního nařízení č. 379/1938 z 21. prosince 1938 a § 1 vládního nařízení č. 258/1939 z 24. srpna 1939 převedeni k politické správě. S přihlédnutím k dosažené hodnosti u četnictva pak získali své úřední tituly.¹⁰

Právní postavení řídicích a správních orgánů tábora, stejně jako výkon strážní služby či použití zbraně, upravoval služební předpis č. 62.324/39 z 19. listopadu 1939. Dle tohoto nařízení zůstávali všichni pracovníci v osobním stavu zemského úřadu, pouze byli vedeni jako trvale přidělení ke službě u kárných pracovních táborů. Propuštění mohli být jen se souhlasem MV buď na vlastní žádost, nebo z moci úřední, tj. z důvodu zdravotní nezpůsobilosti, pokud to vyža-

1 Vládní nařízení č. 72/1939 z 2. 3. 1939 o kárných pracovních táborech, § 4, odst. 1a) a 1b). *Stejnopis sbírky zákonů a nařízení republiky Česko-Slovenské. Ročník 1939* – viz <http://ftp.aspi.cz/aspi/opispdf/1939.html> (citováno k 25. 4. 2016).

2 Tamtéž, § 6, odst. 1.

3 Tamtéž, § 10.

4 Tamtéž, § 9, odst. 2.

5 Vládní nařízení č. 188/1939 z 28. 4. 1939, čl. I, odd. 5. Viz <http://ftp.aspi.cz/aspi/opispdf/1939.html> (citováno k 25. 4. 2016).

6 Druhý tábor nakonec vznikl v Hodoníně u Kunštátu.

7 NA, f. Generální velitel neuniformované protektorátní policie (dále jen GVNPP) – neinventarizováno, sign. II/1622, dokument č. 18.819/1940-12.

8 PAPE, Markus: *A nikdo vám nebude věřit. Dokument o koncentračním táboře Lety u Písku*. GG, Praha 1997, s. 33–34.

9 SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 1, sign. 21 1. A. 1.

10 Tamtéž.

"Vzor."

LEGITIMACE.

Běžné číslo: 3

Hodnost: Administrativní úředník

Jméno a příjmení: Edvard Biskup

Velitelství (oddíl): Kárný pracovní tábor I. u Letek

Zařaden: pro četní

Vlastnoruční podpis: [podpis] Podpis Ed. B.

L. S.

Čís. skl. 30 a čet. 29050 22-2011022 58

STÁTNÍ TISKARNA V PRAZE 1972-73

POPIS OSOBY:

rok narození: nos:

postava (výška): ústa:

obličej: mluví:

vlasý: zvláštní znamení:

oči:

29051

Ředitel a velitel letského tábora Josef Janovský

Přední a zadní strana vzorové legitimace personálu Kárného pracovního tábora I. Lety Foto: NA, SOA

dovaly služební zájmy, či při zrušení kárných pracovních táborů.

Ředitelé kárných táborů podléhali jak zemskému úřadu, tak MV, a naopak jim byli podřízeni všichni pracovníci po všech stránkách služby. Do působnosti ředitele však nepatřila kázeňská a soudní pravomoc nad personálem, kterou vykonávaly nadřízené orgány, respektive vojenské soudy.¹¹

Nejdůležitějším nadřízeným orgánem pro velitelství tábora zůstával do roku 1942 zemský úřad. Změna nastala až 1. července 1942, kdy došlo

k první z řady reorganizací uvnitř MV a faktickou rozhodovací moc převzali generálové uniformovaní a neuniformovaní protektorátní policie Paul Riege a Horst Böhme. Právě druhý zmiňovaný se stal novým rozhodujícím činitelem i v otázkách letského tábora.

Zatímco všeobecné podmínky života v letském táboře upravovala vládní nařízení a výnosy MV, detailní předpisy pro život zařazenců a dozorců řešil tzv. domovní řád. Na rozdíl od všeobecné legislativy se na jeho tvorbě podílelo vedení tábora a postupem

času docházelo k různým změnám v souvislosti s reorganizací tábora.

Drtivá většina dozorců se do kárného pracovního tábora dostala nuceným přeřazením k politické správě – výjimku tvořili reaktivovaní četníci, kteří již dopředu věděli, kam je MV zařadí, a přesto o službu v kárném pracovním táboře zažádali.¹²

Díky této politice se do tábora dostávali většinou starší¹³, často nepohodlní a demotivovaní muži. Důsledky tohoto výběru se projevovaly hned od zřízení tábora a mnoho dozorců se po svém zařazení snažilo službě

11 SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 1, sign. 31 1. B. 1, Služební předpis č. 62.324/39 z 19. 11. 1939.

12 Jednalo se pouze o dozorce Bedřicha Bělohávků.

13 Věkový průměr 30 četníků (u tří neznámé data narození) navržených ke službě v KPT Lety byl cca 44 let. SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 4, sign. 42 2. A. 1.

Dozorci ve službě

Foto: NA

vyhnout – nejčastěji ze zdravotních důvodů.

Většinu dozorců provázela vysoká nemocnost, a přestože do určité míry souvisela s relativně vysokým věkem a celkovým zdravotním stavem (výjimkou nebyla rozedma plic, revmatismus apod.), jistě se jednalo i o způsob, jak se vyhnout službě.

Věk, odloučení od rodiny a bytová situace představovaly vážný problém, a tak 12. oddělení MV již 2. srpna 1940

požádalo o převedení dalších deseti nepotřebných svobodných četnických gážístů do stavu zaměstnanců politické správy. Ti měli tvořit zálohu v případě, že v táboře dojde k výpadku personálu z důvodu nemoci či dovolených.¹⁴

V průběhu let se značná část strážných pokusila o opětovné převedení do stavu četnických gážístů či alespoň o trvalé přeřazení ke kmenovému okresnímu úřadu – většina neúspěš-

ně. Touha po návratu k četnictvu nesouvisela pouze s povahou služby, ale rovněž s převedením k politické správě. Oproti službě u četnictva s sebou pozice dozorce přinášela i řadu nevýhod v oblasti funkčních požitků.

Sběrný tábor v Letech

Druhá fáze existence tábora trvala od března 1942 do července 1942, kdy došlo k jeho reorganizaci na tábor sběrný. Změna proběhla na základě vládního nařízení č. 89/1942 z 9. března 1942 o preventivním potírání zločinnosti. Sběrné tábory měly sloužit jako zařízení pro preventivní policejní vazbu. Pokud se jedná o osoby do nich zařazované, došlo v principu jen k rozšíření již internovaných skupin obyvatelstva¹⁵ o zločince ze zvyku, řemeslné zločince či například alkoholiky.¹⁶

Pro dozorce znamenal nový zákon kromě dalšího přílivu osob i očekávatelné zhoršení zdravotních podmínek. Zatímco do kárných pracovních táborů nesměli být přijímáni práce-neschopní zařazenci, ve sběrných táborech nebyla pracovní neschopnost překážkou k uvěznění.

Cikánský tábor Lety

Největší zásah do fungování zařízení přinesla přeměna sběrného tábora v tábor cikánský, což úzce souviselo se snahou nacistů o vyřešení tzv. cikánské otázky. S platností od 1. srpna 1942 zřídilo MV cikánské tábory, jejichž účelem bylo vyloučit *Cikány, cikánské míšence a osoby potulující se po cikánském způsobu ze společnosti a vychovat je k práci, pořádku a kázni*. Aby nacisté těchto

14 NA, f. GVNPP – neinventarizováno, sign. II/1622, Personální spisy dozorců táborů A-D. Úřední připomínka D-1627-26/7-40, KPT – přidělení řídících a správních orgánů z řad četnictva.

15 Dle § 19 vládního nařízení č. 89/1942 z 9. 3. 1942 byli do sběrných táborů zahrnuti i lidé momentálně zařazení v kárných pracovních táborech. *Stejnopis sbírky zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, ročník 1942* – viz <http://ftp.aspi.cz/aspi/opispdf/1942.html> (citováno k 25. 4. 2016).

16 Všichni tito lidé byli podle německého vzoru označováni za tzv. asociály a měli rovněž skončit v německých koncentračních táborech. Více NEČAS, Ctibor: *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*. Masarykova univerzita, Brno 1994, s. 41–44.

17 Tamtéž, s. 47.

Osazenstvo cikánského tábora včetně psů v čele se Štěpánem Blahynkou (sedící v uniformě uprostřed), podle označení na límci lze rozlišit zaměstnance politické správy od příslušníků četnického strážního oddílu

Foto: Památník Lidice, Pozůstalost Františka Kánského

cílů dosáhli, nechali tentokrát internovat celé rodiny.¹⁷

Den evidence cikánů (Tag der Erfassung der Zigeuner) stanovily úřady na 2. srpen 1942. Dotčené osoby měly v ten den úředně zakázáno opouštět místa svého pobytu a současně se musely dostavit na nejbližší policejní úřad či četnickou stanici, kde byla o každé rodině shromážděna rozsáhlá dokumentace a provedena její kategorizace.¹⁸

Právní postavení personálu

Tak zásadní reorganizace se neobešla bez výrazných změn. Vedle staveb-

ních úprav proběhly největší změny v právních předpisech pro chod tábora (včetně domovního řádu), které provedl úřad generálního velitele neuniformované policie.

Pro právní postavení dozorců a správních orgánů byl nejdůležitější opětovný převod do stavu četnictva, k němuž mělo dojít ihned, jakmile budou dozorců z pohledu četnictva upotřebitelní. Muži, kteří by nepři- padali pro četnickou službu v úvahu, měli zastávat funkce ve správě tábora a mělo jim být odňato právo nosit uniformu. O znovupřijetí požádalo 25 dozorců, kteří byli po absolvování lékařské prohlídky uznáni schop-

nými četnické služby (kromě zemřelého Ladislava Havelky).¹⁹ V průběhu roku 1943 měli být dozorců (v závislosti na deportacích vězňů do Osvětimi) přiděleni na jiná služební místa už jako četniční gážísté. Každý měsíc mělo odejít čtyři až pět dozorců. Ačkoliv se plán kvůli nařízené karanténě a rekonvalescenci některých dozorců neuskutečnil zcela přesně, čekalo v květnu 1943 na převedení k četnictvu už jen pár jednotlivců.²⁰

Četnický strážní oddíl

Na podzim a v zimě 1942 došlo vinou onemocnění a odchodů několika

18 NEČAS, Ctibor: *Holocaust českých Romů. Svědectví těch, kteří přežili Lety*. Prostor, Praha 1999, s. 20.

19 NA, f. Zemské četnické velitelství (dále jen ZČV), k. 926, inv. č. 818, Strážní okupační oddíly. Dokument ZČV č. 22.762/42.

20 SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 4, Různá korespondence týkající se personálních záležitostí, sign. 42 2. A. 1., dokument č. 381/43 ze 17. 1. 1943.

dozorců do jiných nápravných zařízení ke kritickému poklesu mužstva. V důsledku výnosu o potírání cikánského zlořádu z 10. července 1942²¹ se naopak rapidně zvýšil počet internovaných. V této situaci požádal velitel Janovský 1. října 1942 o co nejrychlejší posilu nejlépe 20 svobodných četníků či obecních policistů.²²

Nadřízené úřady posílení schválily, ale zároveň nebyly schopny zajistit tak velký počet vhodných zaměstnanců. Janovský se musel spokojit pouze s návratem čtyř nedávno přeložených dozorců. Tím stoupl počet zaměstnanců tábora na 25, což bylo i nadále nedostačující. I přes další žádosti zemského prezidenta generálnímu veliteli neuniformované protektorátní policie²³ se uspokojivé řešení podařilo nalézt až v prosinci 1942.

Dne 25. listopadu 1942 vydal generální velitel uniformované protektorátní policie výnos č. 1942-II 8874/1/1942, jímž od 1. prosince vytvořil četnický strážní oddíl. Na rozdíl od dozorcích orgánů působících v táboře zůstalo všech 26 reaktivovaných četníků ve stavu zemského četnického velitelství v Praze, kde byli vedeni jako přespočetní. Oproti stávajícím dozorcům nosili standardní četnickou uniformu, vztahovaly se na ně četnické předpisy a v personálních otázkách i nadále spadali do kompetence Zemského četnického velitelství v Praze.²⁴

Výstroj

Po převedení do stavu zaměstnanců politické správy nesměli dozorc

v kárných pracovních táborech nosit četnický stejnokroj. Situaci se snažil zemský úřad řešit prozatímním výnosem č. 21.721/1940-12 z 11. července 1940. Bývalí četníci si směli ponechat svou uniformu ve výrazně pozměněné podobě tak, aby ji nebylo možné zaměnit se stejnokrojem četnickým.

Změna spočívala v odstranění čísla na límci blůzy či pláště, v odstranění červeného soukenného pásu ze spodní části čepice, u bývalých příslušníků služeb pak i lemovky výložkové barvy všité mezi ztuženou spodní část a dýnko čepice. Bývalí příslušníci zbraní – stejně jako u armády se četnictvo dělilo na příslušníky zbraní (tj. v přímém výkonu služby) a příslušníky služeb (lékaře, účetní a jinou pomocnou kancelářskou službu) a podle toho se lišily jak jejich uniformy, tak je jich pravomoci – ještě museli nahradit knoflíky na stejnokroji příslušníků zbraní knoflíky příslušníků služeb.²⁵

Definitivní úpravu a pravidla nošení služebního stejnokroje zaměstnanců kárných pracovních táborů stanovil Zemský úřad v Praze²⁶ až společně s MV²⁷. Upravený stejnokroj měli nosit všichni zaměstnanci tábora, přičemž základní součásti tvořila čepice, blůza, plášť či pláštěnka, nepromokavý plášť, dlouhé a jezdecké kalhoty a rukavice.

Vedle čepice, knoflíků a označení příslušnosti k zemskému četnickému velitelství, kde zůstaly zachovány již provedené změny, došlo k výrazné úpravě výložek a nárameníků. Oproti četnické červené barvě měl personál kárných pracovních tábo

Služební pistole Ortgies, ráže 9 mm, kterou používali dozorcí tábora I. Lety

Foto: SOA Třeboň

rů přidělenou barvu fialovou (soudní). Poslední rozdíl představovalo odpárávání červené lemovky ve švu kalhot. Na náramenících uniformy zůstalo všem zaměstnancům označení jejich bývalé četnické hodnosti, ačkoliv jim po převedení k politické správě náležel pouze úřední titul kancelářských oficiálů.²⁸

Pro zimní provoz zažádal ředitel 18. listopadu 1940 i o čtyři kožichy a čtyři páry přezůvek, jež si mezi sebou dozorcí na čtyřech stanovištích půjčovali.²⁹

Výzbroj

Stejně jako u ostatních záležitostí, upravoval vyzbrojení dozorců pistolí s 15 náboji a obuškem výnos MV³⁰. Celkem 30 německých samonabíjecích pistolí Ortgies se 450 náboji ráže 9 mm včetně příslušenství, stejně jako 30 pryžových obušků s posuvkami a karabinkami, zajistilo Zemské četnické velitelství v Praze.³¹

21 NEČAS, Ctibor: *Holocaust českých Romů*, s. 19.

22 NA, f. GVNPP – neinventarizováno, sign. II/1622, dokument č. 440 Präs. z 1. 10. 1942.

23 Tamtéž, dopis č. 47.340 Präs. z 8. 10. 1942 generálnímu veliteli protektorátní neuniformované policie.

24 NA, f. ZČV, k. 926, inv. č. 818, Strážní okupační oddíly.

25 SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 7, sign. 52 2. B, KPT – prozatímní stejnokroj řídicích a správních orgánů z 22. 7. 1942.

26 Jednalo se o výnos č. 201/508, oddíl 22 ze 4. 11. 1940.

27 Předpis MV č. B-3309-20/91940-3.

28 SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 7, sign. 52 2. B, Předpis o služebním stejnokroji správních, řídicích a dozorcích orgánů v KPT nedatováno.

29 Tamtéž, Protokol o převzetí 3 kožichů z 1. 1. 1941.

30 Tamtéž, Výnos MV č. D-1624-14/6-40-5 z 12. 7. 1940.

31 Tamtéž, Odevzdační list z 29. 7. 1940.

V srpnu 1940 se pro dozorce podařilo obstarat 30 obnošených opasků³² a v říjnu došlo k dovybavení 20 plechovými pístalkami i se šňůrami, 20 svěracími a 20 spojovacími řetízky včetně zámečků a klíčků.³³

Postupem času došlo jak k výměně zbraní, tak obušků. Pistole Ortgies nahradily v červenci 1941 z neznámého důvodu pistole ČZ vz. 22, v dokumentu označované jako M[uster] 22.³⁴ O výměnu 20 gumových obušků, které se z důvodu *používání staly nepoužitelnými*, požádal velitel Janovský v roce 1942.³⁵

Při tyfóvé epidemii na přelomu let 1942 a 1943 zažádal nejspíše již nový velitel Štěpán Blahynka o přidělení pěti pušek se 75 náboji, 26 pistolí s 390 náboji a rovněž 26 obušků.³⁶

Služba

Služba v táboře se řídila řadou výnosů, nařízení a předpisů z pera centrálních institucí v Praze. Reálnou moc a dohled nad dodržováním a prováděním všech zákonných norem však od samého počátku držel ředitel, po vzniku cikánského tábora označovaný jako velitel.

Od 1. června 1940 až do 19. ledna 1943 tuto funkci zastával vrchní kancelářský oficiál Josef Janovský. Od 20. ledna 1943 ji za něj dočasně převzal velitel cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu, vrchní kancelářský oficiál Štěpán Blahynka,³⁷ kterého po jeho zpětném odvolání na Moravu od 17. března 1943 nahradil kancelářský adjunkt

Zleva – reaktivovaný četník Jaroslav Horáček, velitel tábora Štěpán Blahynka, neznámý dozorce a František Kánský
Foto: Památník Lidice, pozůstalost Františka Kánského

František Havelka.³⁸ Na rozdíl od svých předchůdců, kteří před válkou sloužili u četnictva, přešel Havelka k politické správě z armády.³⁹

Zřízení tábora přineslo řadu organizačních problémů. Některé vznikaly z nedorozumění MV se zemským úřadem⁴⁰, další vyplývaly z převedení

32 SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 7, sign. 52 2. B, Odevzdací list z 1. 8. 1940.

33 Tamtéž, Hlášení ředitele KPT zemskému úřadu z 14. 10. 1940.

34 Tamtéž, Hlášení ředitele KPT zemskému úřadu z 5. 7. 1941.

35 Tamtéž, Žádost ředitele Sběrného tábora Lety kriminální ústředně v Praze č. 2066/Ausrüstung/42 (nedatováno).

36 NA, f. GVNPP – neinventarizováno, sign. II/1622, Žádost generálnímu veliteli protektorátní neuniformované policie o přidělení zbraní pro cikánské tábory Lety a Hodonín z 27. 2. 1943.

37 SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 1, sign. 32 1. C, Zpráva Štěpána Blahynky generálnímu veliteli protektorátní neuniformované policie č. 1251/3 z 6. 3. 1943.

38 Tamtéž, sign. 31 1. A, Zpráva generálního velitele protektorátní neuniformované policie veliteli CT Lety č. VuR-II – 1622 – 12/5 43 – 56 ze 17. 5. 1943.

39 ABS, f. Personální spisy příslušníků MV, personální spis Františka Havelky (nar. 8. 10. 1911).

40 Typickým příkladem je žádost zemského úřadu, v němž při zřízení tábora MV žádal o svobodné četníky. Z 33 převedených četníků jich

do stavu zaměstnanců politické správy a ztráty četnických výhod. O ty vedl Janovský někdy úspěšný (např. oděvné, pojištění zaměstnanců, délka dovolené), jindy neúspěšný boj (padesátiprocentní sleva na jízdné v druhé vlakové třídě).⁴¹

Neurčité bylo zpočátku i rozdělení dozorců. Předpisy braly ohled pouze na řídicí a správní personál, a tak Janovský zpočátku dozorce dělil podle dosažené hodnosti a odsloužených let u četnictva. Teprve později lze pozorovat povyšování některých pracovníků s větším ohledem na jejich službu v táboře. Nejdůležitější postavení měl mezi dozorcí tzv. správce či službyvedoucí (nejstarší vrchní strážmistr). Službyvedoucí si vybíral z řad dalších vrchních strážmistrů vhodného zástupce, jenž vedl kancelářskou agendu. Další důležitou funkcí byl vrchní vedoucí.

Služba probíhala ve dvou skupinách pod vedením vrchního vedoucího a jeho zástupce. Jejich úkol spočíval v udržení pořádku a kázně pracovníků a zároveň měli velitelskou pravomoc nad podřízenými dozorcí. Částečně mimo tuto strukturu stál řidič motorového vozidla.

Každá skupina konala službu celých 24 hodin – od 7 hodin ráno do 7 hodin ráno následujícího dne. Jelikož zařazenci a později i vězni vykonávali práci z větší části mimo tábor, rozdělil každý vedoucí své dozorce ještě na jednotlivé skupiny, z nichž

jedna odcházela na určená pracoviště, zatímco druhá zůstávala hlídat v táboře. O tom, kdo zůstával v táboře a kdo odcházel na pracoviště, rozhodoval se svolením ředitele vrchní vedoucí skupiny. Se skupinami odcházel na pracoviště pravděpodobně i psovod. Po skončení služby měla celá směna 24 hodin volno. Jednou za 14 dní směl každý dozorce s povolením zemského úřadu a za předpokladu bezchybného výkonu služby a získání náhrady z druhé skupiny strávit doma o den více. Výjimku tvořili vedoucí pracovních skupin, kteří pravděpodobně nekonali noční služby a z toho důvodu měli volno pouze v sobotu odpoledne a v neděli.⁴²

Systém měl umožňovat alespoň minimální návštěvy u rodin. Vzhledem ke vzdálenosti bydliště některých dozorců však krátká návštěva postrádala smysl a dozorcí si pobyt doma často prodlužovali s odůvodněním nemoci.⁴³

Příležitost k pobytu u rodiny nabízel pouze dovolená. Ta byla s ohledem na provoz tábora udělována jen od listopadu či prosince do března až dubna, kdy pro kárance nebyla práce. I na dovolenou odcházeli dozorcí po skupinách tak, aby nebyl ohrožen chod tábora. Tato praxe však platila pouze po dobu existence kárného pracovního a sběrného tábora. Po zřízení cikánského tábora se dozorcí v podzimních a zimních měsících kvůli nedostatku personálu, zdravotní

situaci a karanténě pravděpodobně volna nedočkali. Mnoho mužů se tak domů nepodívalo celý rok. Roční izolace v psychicky i fyzicky náročném prostředí se nutně musela projevit jak ve vztahu k spolupracovníkům, tak ve vztahu k vězňům.

Celkový počet uniformovaného personálu v táboře značně kolísal. Jádro mužstva tvořilo 44 zaměstnanců, kteří nastoupili v roce 1940 – jedná se o původní osazenstvo KPT, z nichž někteří posléze byli propuštěni (legionáři) nebo odešli jinam či onemocněli. Ačkoliv jeden muž službu nikdy nenastoupil a tři odešli ještě na podzim 1940,⁴⁴ počet mužů byl vzhledem k počtu zařazenců dostatečný. Situace se začala měnit v roce 1941, kdy dva zaměstnanci odešli a sedm bývalých legionářů bylo úředně penzionováno.⁴⁵ Na konci roku 1941 se stav uniformovaného personálu zastavil na počtu 39. K dalšímu poklesu došlo v roce 1942, kdy i po započtení přírůstků klesl počet správních a dozorcích orgánů na 34, z toho dva pro nemoc služby neschopní.⁴⁶

Jelikož od začátku srpna 1942 úřady do Letů poslaly cca 1100 vězňů, byl poměr mezi nimi a dozorcí na pováženou. Po převlevení čtyř dozorců do tábora v Hradištku, klesl počet aktivního dozoru na 21, což odpovídalo 10 mužům na jednu směnu.⁴⁷

Celou situaci z personálního hlediska zachránilo až zřízení četnického ho strážního oddílu. Na konci roku

tento požadavek splňovalo pouze 5. NA, f. GVNPP – neinventarizováno, sign. II/1622, Dokument zemského úřadu v Praze, MV č. 201/52 z 8. 6. 1940.

41 SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 1, sign. 29 1. A. 1.

42 Tamtéž, sign. 35 1. C. 2, Zpráva ředitele Janovského ředitelství KPT II. v Hodoníně u Kunštátu č. 380/40 z 8. 11. 1940.

43 Ze záznamů se dozvídáme, že 21. 2. 1941 odešel Bedřich Bělohávek na volný den domů do Písku a 22. 2. onemocněl chřipkou (i přesto navštívil taneční zábavu), zatímco Alois Blecha onemocněl chřipkou 14. 2. 1941, když měl po delší době nastoupit do služby. Podobné případy lze najít téměř u každého dozorce. SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 8, sign. 55 2. C. 3, Dozorčí personál – osobní spisy, Bělohávek Bedřich, Blecha Alois.

44 Jednalo se o Františka Hadače, Františka Štrose, Josefa Nešetřila a Františka Vrabce. Tamtéž, k. 9 a 11, sign. 55 2. C. 3, Dozorčí personál – osobní spisy, Františka Hadače, Františka Štrose, Josefa Nešetřila a Františka Vrabce.

45 Jednalo se o Aloise Blechu, Josefa Brože, Antonína Hoskovce, Františka Kabúrka, Jaroslava Kučeru, Josefa Parise a Karla Šímu. Tamtéž, k. 11, sign. 55 2. C. 3, Dozorčí personál – osobní spisy, Šíma Karel.

46 SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 4, sign. 42 2. A. 1.

47 NA, f. GVNPP, sign. II/1622 – neinventarizováno, dopis č. 47.340 Präs. z 8. 10. 1942 generálnímu veliteli protektorátní neuniformované policie.

1942 v táboře sloužilo 30 úředníků politické správy a 27 reaktivovaných četníků. Celkově táborem od června 1940 do srpna 1943 prošlo 57 uniformovaných zaměstnanců politické správy, zatímco příslušníků četnického strážního oddílu se od prosince 1942 do srpna 1943 v Letech vystřídalo celkem 36.⁴⁸

S táborovým personálem úzce spolupracovaly četnické stanice v Mirovicích, Starém Sedle a Zalužanech, jež byly při vzniku tábora na popud ředitele Janovského personálně posíleny a zároveň měly směřem k táboru zejména v nočních hodinách vysílat hlídky.⁴⁹ Fotografování vězňů zajišťovala četnická pátrací stanice v Písku. Po jejím zrušení poskytlo fotografa kriminální ředitelství v Praze.⁵⁰

V roli vězňitelů

Výše funkčních požitků, táborové řády, systém služeb a udělování dovolených ukazují, jak se protektorátní správa vypořádávala s problematikou internačních zařízení. Zřídka kdy se však z těchto dokumentů dozvíme, jak služba a život v táboře vypadaly ve skutečnosti. Zvláště vztah dozorců k vězňům se tváří v tvář k vysokému počtu zemřelých zdá zásadní.

Nejdůležitější roli si podle dochovaných materiálů hned od začátku přisoudil ředitel Josef Janovský, jemuž měla náležet nejen pravomoc nad káránci a dozorcí, ale zároveň i nad veškerým děním v oblasti hospodářské, protože *jest domněnka, že hospodaření v KPT jest obdobné četnictva. To jest však mýlka. Hospodář v KPT se řídí jednak předpisem a jednak pokyny, dané mu v zájmu provozu ředitelem.*⁵¹

Právě špatné nakládání s prostředky a stravování vězňů, jež mělo zásadní vliv na jejich zdravotní stav, se stalo v době působení Janovského ve funkci předmětem vyšetřování a nakonec vedlo i k jeho odvolání.

Závažnější nedostatky se však objevily až na konci roku 1941 a v roce 1942. Důvod lze hledat nejen v častějších kontrolách tábora různými úředníky, kteří se zaměřovali i na stravování káránců, ale rovněž v osobě hospodáře. Tuto pozici v červnu 1940 zaujal bývalý kapitán účetní služby František Vrabec. Ve své poválečné výpovědi uvedl: *Mně příslušely mezi jiným také záležitosti stravování internovaných, já jsem si také stravování vedl sám ve své kompetenci a Janovský nebyl oprávněn v té věci rozhodovati, nýbrž jako velitel tábora měl nade mnou dozor. Já také za své působnosti jsem obviněnému Janovskému nedovolil jakoukoliv disposici s potravinami, jež byly určeny pro internované.*⁵²

Zostření režimu v táboře a zhoršení podmínek zařazenců v pracovní sezoně 1941 přinesla schůze ke kárným pracovním táborům v Letech a Hodoníně, jíž se v lednu 1941 vedle zástupců MV včetně samotného ministra Ježka zúčastnil i Janovský. Právě zde také pravděpodobně získal, když ne přímo rozkaz, tak alespoň souhlas s tím, aby zacházel s káránci co nejpřísněji.⁵³

Vlivem těchto „doporučení“ (a Josefa Janovského) vznikly v táboře dvě skupiny dozorců. První se rychle szila s názory ředitele a začala se zařazenci jednat jako s otroky. Druhou skupinu tvořili dozorcí, kteří sice vykonávali službu formálně a podle vnitřních předpisů, ale za hranice

svých pravomocí se vydávali pouze zřídka nebo vůbec.

O týrání káránců v kárném pracovním táboře existuje relativně málo výpovědí. Lze tedy jen poměrně těžko určit, jakému chování byli vystaveni a kdo z dozorců se na něm podílel. Konkrétní jména poskytují pouze poválečné výpovědi několika zařazenců a zaměstnanců tábora v procesu s Janovským, Hejdukem a Luňáčkem.

Zaměříme-li se na dozorce, kteří plně a v duchu jeho příkazů spolupracovali s Janovským, objevují se v pramenech stále stejná jména – Josef Hejduk, Josef Luňáček a František Baloun. Zatímco poslední zmiňovaný pravděpodobně zemřel brzy po válce a vyhnul se tak možnému vyšetřování, Hejduk i Luňáček stanuli před očištnou komisí.

Jestliže se v případě Josefa Hejduka mezi dozorce nenašel svědek, jenž by výpovědi káránců potvrdil, proti Josefu Luňáčkovi svědčili kromě chovanců i táborový lékař MUDr. František Kopecký a jeho kolegové. Vzhledem k rozdílným výsledkům očištného řízení je zajímavé, že Luňáčkovi přičítané a ostatními dozorcí dosvědčené činy se shodují s popisem činů v Hejdukově případě.⁵⁴

Stejně jako Hejduk, i Luňáček se dopouštěl opakovaného násilí na zařazencích, které často *bezdůvodně pro každou maličkost bil a jim nadával.*⁵⁵ Díky svému jednání se stal brzy postrachem tábora *zvláště pro kárance, neb tyto bil a týral sám pro malicherné věci, bitím obuškem a různými tělesnými tresty vázání v kozla.*⁵⁶ Vedle násilí ho jeho kolegové⁵⁷ podezřívali z toho, že na ně donáší řediteli Janovskému,

48 SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 4, sign. 42 2. A. 1.

49 Tamtéž, k. 1, sign. 29 1. A. 1.

50 Tamtéž, k. 1, sign. 31 1. A. 3, Zpráva kriminálního ředitelství Praha č. KI/4b-3002/42 z 29. 9. 1942.

51 Tamtéž, sign. 35 1. C. 2, Zpráva ředitele Janovského ředitelství KPT II. v Hodoníně u Kunštátu č. 380/40 z 8. 11. 1940.

52 SOA Praha, f. Mimořádný lidový soud Praha (dále jen MLS), sp. zn. Ls 678/48, Výpověď Františka Vrabce.

53 PAPE, Markus: *A nikdo vám nebude věřit*, s. 36.

54 ABS, f. Vrchní očištná komise pro veřejné zaměstnance (dále jen VOK), sign. VOK 438/47 Tábor, Výpověď šstržm. Čenka Jandy z 13. 2. 1947.

55 Tamtéž, sign. VOK IV 159/47 Kutná Hora, Výpověď MUDr. Františka Kopeckého z 11. 6. 1947.

56 Tamtéž, Výpověď šstržm. Františka Kánského z 9. 9. 1946.

Dozorci Emil Kheil, Bedřich Pešek a Čeněk Jan-da (shora)
Foto: ABS Kanice (2x),
archiv Ing. Čestmíra Jandy

s nímž měl podle několika svědectví nadstandardní vztahy, a z krádeží zabavovaných věcí.⁵⁸

Na rozdíl od Hejduka, který byl po většinu své služby „obyčejným“ dozorcem, zastával Luňáček vedoucí pozici, a stal se tak důležitým spojencem Janovského⁵⁹, který kontroloval práci svých podřízených a výhrůžkami je měl nutit k vykonávání služby podle ředitelových představ, což v praxi znamenalo tuhou kázeň podporovanou fyzickým násilím. Situace v táboře tak postupně gradovala a konečně se množily případy, kdy káranec se podřezal, do očí si sypal inkoustovou tužku, polykali různé předměty jako lžíce apod., aby se vyhnuli nesnesitelným pracovním požadavkům a dostali se tímto způsobem do nemocnice.⁶⁰

O sebeпоškození jako možnosti úniku z tíživých poměrů kárného pracovního tábora hovořil i zařazenec Emanuel Harpner: *Káranec zaběhl pak do dílny a se slovy, že takovou potupu nesnese, že je stále bezdůvodně bit, uchopil do pravé ruky tesařskou širočinu a usekl si s touto levou rukou v zápěstí a dodal, to bude snad jediná možnost, která mi odtud pomůže.*⁶¹

Přestože vinu Hejduka, Luňáčka a Balouna lze jen stěží popřít, nemohli být jedinými pomocníky Janovského. Důkazem toho, že bití vězňů bylo běž-

né, je incident z 8. května 1942. Došlo k němu, když zástupce ředitele adm[inistrativní] oficiál Novotný, který byl ředitelem tábora uvedeného dne zplnomocněn, aby řídil a dohlížel na přijímání dopravených osob, jakož i na chování jich průvodců, vešel z této příčiny do přijímací kanceláře. Při vstupu do této kancel[áře] spatřil jednu osobu, která májíc jednu ruku v kapse kalhot, dívala se dost vyzývavým pohledem na zástupce ředitele. Jelikož podobný čin má zpravidla za následek okamžitý zákrok, přikročil týž k označené osobě a dal jí dva menší políčky (větších políčků není schopen).⁶² Bezdůvodný útok na neznámého muže se stal předmětem vyšetřování. Ukázalo se, že napadeným byl policejní agent Mašek z policejního ředitelství v Českých Budějovicích.

Vedle úředníků, kteří kárancům a vězňům ubližovali, existovala i skupina mužů, jež se Janovského rozkazům vzepřela a službu podle jeho představ ignorovala. Bojkot začínal maličkostmi jako nevyžádování zdravení kárančí⁶³, zanedbávání služby⁶⁴ (zde jistě hrála roli i vlastní pohodlnost) a končil přímou ignorací⁶⁵ rozkazů.⁶⁶ Janovský se snažil čelit nekázní výhrůžkami a stálým dohledem nad službou, v čemž mu pravděpodobně kromě „spřátelených“ dozorců pomáhali i někteří káraneci.

57 Tamtéž, Výpověď oštržm. Josefa Koudelky z 15. 7. 1945.

58 Tamtéž, Výpověď štržm. Josefa Vojtěcha Matějky z 12. 9. 1946.

59 O spolupráci s Janovským svědčí vedle výpovědí svědků i dochovaný dopis, v němž Luňáček žaluje na Antonína Čejpu, Josefa Břízu a Josefa Burgeta ohledně „špatného“ chování vůči kárancům, ignorování domácího řádu, půjčování táborového jízdního kola bez dovolení či nákupů v pracovní době. SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 10, sign. 55 2. C. 3, Dozorčí personál – osobní spisy, Bouda Josef.

60 ABS, f. VOK, sign. VOK IV 159/47 Kutná Hora, Výpověď oštržm. Josefa Koudelky z 15. 7. 1945.

61 Tamtéž, sign. VOK 438/47 Tábor, Výpověď Emanuela Harpnera z 8. 6. 1946.

62 SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 1, sign. 35 1. C. 2, Úřední zápis Josefa Janovského z 8. 5. 1942.

63 V denním rozkaze č. 7 z 20. 3. 1941 upozorňuje Janovský na opakované porušování nařízení o zdravení dozorců vězni sejmutím čepice. SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 1, sign. 35 1. C. 2.

64 Dne 29. 1. 1941 ve 4:00 přistihl ředitel dozorce, jak nekoná strážní službu. SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 1, sign. 35 1. C. 2, Denní rozkaz č. 3 z 30. 1. 1941.

65 V poválečné výpovědi uvedl dozorce Kánský, že Janovský nařizoval co nejuvětší výkon pracovní, aby byl dosažen káranec na dálkové silnici, která se tam stavěla [–] nerespektoval jsem toto a prostě nechal jsem [je] pracovat jak chtěli. Za toto moje sabotování byl jsem 3x

Z dnešního pohledu lze za nejdůležitějšího odpůrce Janovského považovat Františka Kánského, který nejenže odmítal postupovat hrubě vůči internovaným, ale po válce obsáhle vypovídal proti Janovskému. Zároveň jmenoval některé kolegy, kteří se táborové praxi rovněž vzpírali.⁶⁷ K nim lze s jistotou přiřadit i Antonína Lifku⁶⁸, o jehož slušném chování vypovídal bývalý káranec František Rotta⁶⁹, Bedřicha Bělohávků, jenž měl s Janovským stále spory,⁷⁰ Josefa Břízu, který se s Janovským rovněž nesnesl,⁷¹ a pravděpodobně i Emila Kheila.⁷²

Asi největší gesto vzdoru vzešlo od Josefa Boudy. Ten obešel služební postup a napsal stížnost o tristním stavu vězňů přímo na zemský úřad. Odpověď přišla, když *jednoho dne přijel do tábora nějaký pan Stuchlík a po vyslechnutí Janovského nechal si nás svolati, kde nám před očima naši stížnost roztrhal a potom spálil jako neodůvodněnou...*⁷³

Nesouhlas s Janovského metodami nebyl ojedinělý. O to více překvapí výpovědi vězňů cikánského tábora shromážděné v knize⁷⁴ Paula Polanského. Jednotliví pamětníci zde zmiňují celkem 21 identifikovatelných a 7 neidentifikovatelných⁷⁵ pracovníků tábora.

Dozorci František Kánský, Josef Černý a Josef Matějka (zleva)

Foto: Památník Lidice, pozůstalost Františka Kánského

brán škt. Janovským v jeho kanceláři k zodpovědnosti. ABS, f. Personální spisy příslušníků MV, personální spis Františka Kánského (nar. 15. 1. 1910), Vyjádření k činnosti v době okupace (nedatováno).

66 V denním rozkaze č. 21 z 10. 7. 1941 Janovský znovu vyzýval k řádnému plnění služby. SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 1, sign. 35 1. C. 2.

67 Jednalo se o Františka Maxu, Josefa Hovorku, Josefa Koláře, Václava Kouteckého, Rudolfa Nováka, Jaroslava Fejkla, Josefa Koudelku. ABS, f. Personální spisy příslušníků MV, personální spis Františka Kánského (nar. 15. 1. 1910), Vyjádření k činnosti v době okupace (nedatováno).

68 Antonín Lifka sloužil v Letech od 1. července 1941 do 26. března 1942. Ačkoliv prostřednictvím dopisu jakéhosi Dr. Václava Kupky Janovskému slíbil být řediteli oporou, odsloužil v Letech pouze 4 měsíce. Dne 30. října 1941 onemocněl, po nemoci nastoupil dovolenou s přezazením k okresnímu úřadu a před návratem do Letů onemocněl zánětem slepého střeva. Do tábora se již nikdy nevrátil. SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 10, sign. 55 2. C. 3, Dozorčí personál – osobní spisy, Lifka Antonín.

69 SOA Praha, f. MLS, sp. zn. Ls 678/48, Výpověď Františka Rotty z 3. 5. 1948.

70 Tamtéž, Výpověď Bedřicha Bělohávků z 3. 5. 1948.

71 Tamtéž, Výpověď Bedřicha Peška ze 17. 4. 1948.

72 Markus Pape jeho odpor k režimu panujícímu v letském táboře odvozuje zejména od skutečnosti, že třikrát požádal o přeložení. PAPE, Markus: *A nikdo vám nebude věřit*, s. 139.

73 ABS, f. Personální spisy příslušníků MV, personální spis Františka Kánského, Vyjádření k činnosti v době okupace (nedatováno).

74 Přestože knihu *Těžké mlčení* (POLANSKY, Paul: *Těžké mlčení. Svědectví těch, kteří přežili Lety*. G plus G, Praha 1998) nelze považovat za relevantní vědecké dílo, jedná se o jedinou knihu, v níž jsou zaznamenány vzpomínky vězňů a jejich příbuzných na letský tábor.

75 Sedm jmen se neshoduje s žádným v Letech sloužícím dozorcem: Soukup a Malina (s. 60), Bláha a Kurka (s. 63), Sabernoha (s. 163), Štěrba (s. 175) a Komárek (s. 208). Viz POLANSKY, Paul: *Těžké mlčení*.

Dozorci Fejfar, Fejkl, Havelka⁷⁶, Černý⁷⁷, Strnad⁷⁸, Maxa⁷⁹, Pešek⁸⁰, Janovský⁸¹, Baloun⁸², Havel⁸³, Havrda⁸⁴, Hovorka⁸⁵ a Hejduk⁸⁶ měli vězně bít, mučit, znásilňovat a zabíjet nejen stříelnými zbraněmi, ale rovněž elektrickým proudem, topením či v plynové komoře. Dále je měli přivazovat ke sloupu na kladku, nasazovat jim železa v maringotkách či je svazovat do kozelce. Výpovědi hovoří i o nedostatku jídla, všudypřítomné špíně, těžké dřině a s ní spojené velké úmrtnosti.

Slušní měli být Fiala⁸⁷, Pešek a Koudelka⁸⁸, Bouda⁸⁹, Maxa⁹⁰, Havrda⁹¹, Janda⁹², Blahynka⁹³ a Luňáček⁹⁴.

Při porovnání vzpomínek s archivními materiály dochází k zajímavým poznatkům i rozporům. Zatímco zmínky o Hejdukovi, Balounovi či Josefu Janovském jako o největších tyranech nijak nepřekvapí, je popis Josefa Luňáčka jako nejhodnějšího dozorce překvapující. Pozornost vzbuzuje i hodnocení Františka Maxy a Bedřicha Peška. První zmiňovaný je v knize pětikrát vzpomínán jako tyran a třikrát jako jeden z nejslušnějších dozorců. U Bedřicha Peška je poměr čtyři ku jedné pro špatné chování.

Přestože tento nesoulad může souviset s velkým časovým odstupem, špatnou pamětí a rozdílnou dobou pobytu apod., existuje i další možnost.

Z dochovaných pramenů vyplývá, že Pešek či Hovorka rozhodně nebyli Janovského příznivci a i u Maxy lze o vřelém vztahu k veliteli pochybovat. Přesto se ve vzpomínkách opakovaně objevují jako jedni z tyranů. Jisté vysvětlení přináší ve své poválečné výpovědi dozorce Josef Koudelka, když vysvětluje, že v táboře byla většina zaměstnanců, kteří naprosto nesouhlasili s „výchovnými“ metodami řed. Janovského, resp. jeho přísluhovačů a projevili svůj nesouhlas, avšak jmenovaný vždy odpor zlomil. *Nechci tím snad říci, že bylo možno zacházeti s káraci a cikány „v rukavičkách“. Byli to většinou [lidé] s mnohaletým žalářem a o cikánech se netřeba zmiňovati, neb to každý četník z vlastní praxe zná. Bylo zde zapotřebí přísnosti, abychom jako dozorčí personál vůbec obstáli, ale mohlo se postupovati přece lidsky, pokud se týče stravy, léčebného ošetření, ubytování apod., a nebylo nutno nechati celý tábor klesnouti na úroveň gestapáckých koncentráků.*⁹⁵

Otevřené vyjádření zřejmě objasňuje poměry a nálady v táboře. Když

v srpnu 1942 začaly do nově zřízeného cikánského tábora proudit davy lidí, znamenalo to pro personál značnou fyzickou a především psychickou zátěž. Dozorci se potýkali nejen s muži, ale rovněž se ženami a dětmi, z velké části navíc s odlišnými kulturními zvyklostmi. V jednom okamžiku se tak sešlo několik faktorů, které vyústily v tragické finále.

Počet vězňů cikánského tábora překročil možnosti personálu tábora⁹⁶, mnoho z nich přišlo ve špatném zdravotním stavu, který se vzhledem k hygienickým a ubytovacím podmínkám ještě zhoršoval. Na stejné úrovni byl jistě i stav psychický. Vězni přišli nejen o veškerý majetek, ale i kontakt se svými dětmi – děti byly od dospělých separovány, stejně jako ženy od mužů, a dohled nad nimi vykonávaly pouze určené ženy. To vše, umocněno otrockou prací v lesích a kamenolomech, ve věznicích jistě vzbuzovalo pocity frustrace a vybízelo k porušování řádu, útěkům a chování, jež bylo považováno za přestupek proti táborovému režimu. Napětí zvyšoval i Janovský, když vězňům dodával nedostatečné množství potravin. Je vysoce pravděpodobné, že čím hor-

76 Tamtéž, s. 25.

77 Tamtéž, s. 25, 51, 201, 205.

78 Tamtéž, s. 37.

79 Tamtéž, s. 37, 62, 94, 97, 201.

80 Tamtéž, s. 51, 194, 201, 205.

81 Tamtéž, s. 52, 62, 133, 163.

82 Tamtéž, s. 95, 165, 175, 201.

83 Tamtéž, s. 163, 165.

84 Tamtéž, s. 201.

85 Tamtéž, s. 175.

86 Tamtéž, s. 41, 50, 60, 62, 90, 101, 113, 163, 165–166, 180, 187, 201, 205, 208.

87 Tamtéž, s. 32.

88 Tamtéž, s. 37.

89 Tamtéž, s. 51.

90 Tamtéž, s. 55, 89, 165.

91 Tamtéž, s. 165.

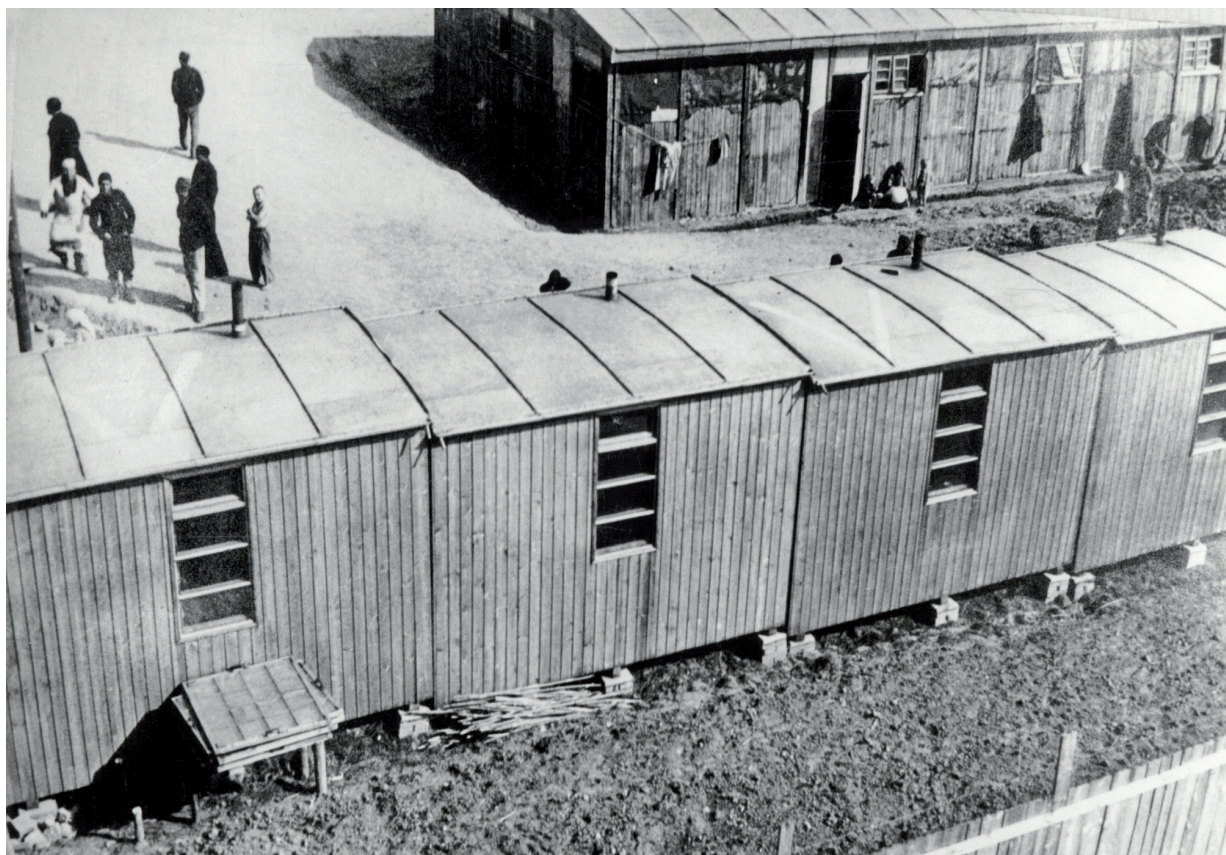
92 Tamtéž, s. 55.

93 Tamtéž, s. 64, 163.

94 Tamtéž, s. 216.

95 ABS, f. VOK, sign. VOK IV 159/47 Kutná Hora, Výpověď oštržm. Josefa Koudelky z 15. 7. 1945.

96 Vedle vězňů se dozorci a okolní četnické stanice potýkali i s příbuznými, kteří své blízké vyhledávali na venkovních pracovištích a dle vyjádření Janovského páchali i krádeže. SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 1, sign. 31 1. A. 3, Zpráva Josefa Janovského kriminálnímu ředitelství č. 6363 Präs. z 30. 8. 1942.

Vězeňské ubikace v táboře

Foto: Etnologický ústav AV ČR

ší byla situace v táboře, tím ostřeji reagovali i dosud slušně se chovající dozorcí. K (nepředpisovému) násilí se tak mohli uchýlit i ti, kteří jinak vystupovali proti Janovskému. Rozdíl nejspíše spočíval pouze v jeho míře, což však z pohledu vězňů nehrálo roli.

Ani v období „vlády“ Janovského však pravděpodobně nedocházelo k vraždění vězňů střelnými zbraněmi⁹⁷ a elektrickým proudem,⁹⁸ o zabíjení novorozenců v latrínách nebo ve vodě lze také spíše pochybovat.

Zmiňovanou plynovou komoru si pamětníci – tehdy většinou v dětském věku – zřejmě spletli s odvšivovací stanicí pod vedením dezinfektora Antonína Havrdy⁹⁹.

Vzpomínky naopak dokládají pouštění vězňů k maríngotkám, brutální bití obušky, jež mohlo mít pro fyzicky oslabené vězně fatální následky, nebo existenci nepředpisového kůlu s kladkou, vězni nazývaného „špangle“. Ten popisují jak vězni cikánského, tak zařazenci kárného tábora.¹⁰⁰

Vyloučit nelze ani sexuální zneužívání žen a dívek.

Tyfus

Ačkoliv internovaní lidé žili oproti dozorcům v nesrovnatelně horších podmínkách a navíc s vyhlídkou transportu do koncentračního tábora, nakonec zůstali v Letech uvězněni i jejich věznitelé. Když byla 23. ledna 1943 při pitvě vězně Procházky potvrzena tyfová nákaza, došlo 27. ledna

97 Dozorcí se při použití zbraně řídili četnickou instrukcí, jež stanovila povinnost informovat o každém užití zbraně nadřízené orgány. Spáchat vraždu beze svědků bylo jistě možné, ale z pohledu dozorců naprosto nesmyslné.

98 Nepravděpodobné jsou i popravy elektrickým proudem. Všechny pokusy o jeho zavedení do tábora zhatila probíhající karanténa a do Letů nemohl být poslán ani odborník, který by velitelství pomohl vypracovat projekt. Viz SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 28, sign. 100 8. B.

99 Antonína Havrdy označují pamětníci jako dozorce, ačkoliv se staral pouze o odvšivovací stanici. Za nasazení při potlačení tyfové epidemie ho ocenil ministr vnitra. NA, f. GVNPP – neinventarizováno, sign. II/1622, Výstřižek z *Národní politiky* č. 163, s. 2 ze 17. 6. 1943.

100 ABS, f. VOK, sign. VOK 438/47 Tábor, Výpověď Františka Slaničky z 8. 6. 1946.

1943 k vyhlášení karantény a k úplné izolaci tábora od okolního světa.¹⁰¹ Jelikož personál zákaz opakovaně ignoroval, četnictvo se rozhodlo zasáhnout. Četnickou stanici v Mirovicích posílili čtyři četníci, kteří zajišťovali vnější ostrahu tábora – tentokrát nejen proti vězňům, ale i proti dozorcům.¹⁰²

Výskyt skvrnitého a břišního tyfu, paratyfu a dalších nemocí se datuje již do prvního srpnového týdne, vrchol nákazy byl zaznamenán mezi 11. až 17. lednem 1943, kdy během necelého týdne zemřelo zhruba 50 vězňů.¹⁰³

Nemoc se nevyhnula ani personálu. Vzpomínky dozorců a jejich příbuzných hovoří přinejmenším o 15 nemocných dozorcích, číslo však mohlo být mnohem vyšší. Nejistý je i počet zemřelých dozorců. Na následky pobytu v táboře zemřel ze zaměstnanců politické správy jistě pouze Josef Bouda¹⁰⁴, zatímco další potvrzené oběti, Ladislav Havelka¹⁰⁵ a Josef Fejfar¹⁰⁶, patřily k četnickému strážnímu oddílu. Další možnou obětí byl četník Václav Týfa. Ani ostatní dozorcí nepřečkali nákazu bez pro-

blémů. Vedle Františka Balouna¹⁰⁷ z původních dozorců onemocněli skvrnitým tyfem například Bedřich Bělohávek¹⁰⁸, Čeněk Janda¹⁰⁹, Josef Hejduk¹¹⁰ nebo Josef Hovorka. Poslední záchvěvy nemoci se ozvaly pravděpodobně 18. března 1943.¹¹¹

Epilog

V období od 16. srpna 1942 do 23. dubna 1943 v Letech oficiálně zemřelo 327¹¹² vězňů z celkového počtu 1309¹¹³ internovaných. Z toho 101 obětí připadalo na děti ve věku do 3 let.¹¹⁴ Převážná většina vězňů, kterým se podařilo nelidské podmínky letského tábora přežít, skončila v transportech do koncentračního tábora Osvětim, jenž znamenal téměř jistou smrt. Ačkoliv za tyto transporty smrti nenesou protektorátní úřady žádnou vinu, tábor v Letech u Písku byl hned od svého vzniku v roce 1940 po všech stránkách pod faktickým vlivem protektorátních úřadů a úředníků, a každá z obětí je tak nejen obětí nacistické mašinerie, ale rovněž protektorátní správy.

Dozorce Josef Bouda (na snímku s manželkou) podlehl následkům onemocnění při výkonu služby v letsčím táboře

Foto: archiv Petry Stehlíkové

Ediční poznámka

Autor v této studii používá některé dobové termíny, jejichž dnešní vyznění může být zavádějící.

pd

101 NA, f. GVNPP – neinventarizováno, sign. II/1622, Zpráva oddělení Verwaltung und Recht generálnímu veliteli protektorátní neuniformované policie z 18. 2. 1943.

102 Jednalo se o Jana Liebla, Vojtěcha Klimeše, Františka Krahulce a Sidonia Šmídu. NA, f. ZČV, k. 926, inv. č. 818, Strážní okupační oddíly.

103 NA, f. GVNPP – neinventarizováno, sign. II/1622, Graf nemocných a zemřelých vězňů v Cikánském táboře Lety.

104 Josef Bouda onemocněl 25. 1. 1943. O dva dny později zemřel na následky zápalu plic u své rodiny ve Zruči nad Sázavou. SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 8, sign. 55 2. C. 3, Dozorčí personál – osobní spisy, Bouda Josef.

105 Ladislav Havelka zemřel 4. 2. 1943 na následky tyfu v příbramské nemocnici. NA, f. ZČV, k. 926, inv. č. 818, Strážní okupační oddíly.

106 Josef Fejfar zemřel 19. 2. 1943 v písecké nemocnici na skvrnitý tyfus. Pohřben byl bez (zakázané) účasti kolegů 21. 2. 1943 v Písku. Tamtéž.

107 František Baloun se od 1. 12. 1942 léčil v domažlické nemocnici na zánět pohrudnice a do Letů se již nikdy nevrátil. Tamtéž.

108 SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 8, sign. 55 2. C. 3, Dozorčí personál – osobní spisy, Bělohávek Bedřich.

109 Ani Čeněk Janda nepřečkal tyfus bez následků. Zatímco v době okupace se ještě zapojil do odbojové organizace Černý lev, po válce kvůli podlomenému zdraví SNB opustil. Osobní vzpomínky syna Čenka Jandy Čestmíra v rozhovoru s autorem.

110 Josef Hejduk odešel z tábora do písecké nemocnice s podezřením na tyfus 28. 12. 1942. SOA Třeboň, f. CT Lety, k. 9, sign. 55 2. C. 3, Dozorčí personál – osobní spisy, Bouda Josef.

111 NA, f. GVNPP – neinventarizováno, sign. II/1622, Graf nemocných a zemřelých vězňů v Cikánském táboře Lety.

112 Přesné počty zemřelých je vzhledem k nedostatečné evidenci téměř nemožné určit a uváděné číslo bude s největší pravděpodobností podhodnocené. Ctibor Nečas uvádí číslo 327 (NEČAS, Ctibor: *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*, s. 60) a číslo 326 (NEČAS, Ctibor: *Andr'oda taboris: tragédie cikánských táborů v Letech a v Hodoníně*. Masarykova univerzita, Brno 1995, s. 49).

113 TÝŽ: *Holocaust českých Romů*, s. 37.

114 TÝŽ: *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*, s. 60.